

DOI: <https://doi.org/10.31648/apr.5888>

Data przesłania artykułu: 25 czerwca 2020 r.

Data akceptacji artykułu: 20 sierpnia 2020 r.

REPREZENTACJA PANDEMII SARS-COV-2 W NAJNOWSZYCH UTWORACH WSPÓŁCZESNYCH POETÓW ROSYJSKICH (NA MATERIALE TWÓRCZOŚCI BORISA GRIEBIENSZCZIKOWA, ANDRIEJA MAKAREWICZA I SIERGIEJA SZNUROWA)

Bartosz Osiewicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2208-5386>e-mail: osiebar@amu.edu.pl

Wawrzyniec Popiel-Machnicki

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3097-2615>e-mail: wawerpma@amu.edu.pl

Aliaksandr Raspapou

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8988-5623>e-mail: arasp@amu.edu.pl

Abstrakt: Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na literackie reprezentacje pandemii koronawirusa w najnowszej poezji rosyjskiej. Materiał egzemplifikacyjny stanowią wiersze Borisa Griebienszczikowa, Andrieja Makarewicza i Siergieja Sznurowa. Każdy z autorów, nie zrywając z dorobkiem poprzedników, wykorzystuje chwytły poetyckie charakterystyczne dla swojego warsztatu i proponuje własną wizję współczesnego człowieka w obliczu niespotykanego dotąd zagrożenia. Pisarze po raz pierwszy wprowadzają do uniwersum poetyckiego temat choroby SARS-CoV-2. Sytuując to zagadnienie w nowym kontekście społecznym, politycznym, kulturowym, zgłębiają je ze szczególnym uwzględnieniem perspektywy rosyjskiej. W poetyce utworów o pandemii u Griebienszczikowa dominuje przewrotna polemika z tekstami innych autorów (np. odwołania intertekstualne do Josifa Brodskiego) oraz nawiązanie do uniwersalnych systemów filozoficznych; u Makarewicza można zaobserwować pogłębioną refleksję nad egzystencją; zaś u Sznurowa widoczny jest

specyficzny rodzaj humoru, satyry, ironii, sarkazmu oraz groteski. Nowa rzeczywistość (samoizolacja, utrzymanie dystansu społecznego, zmiana nawyków, zamknięcie granic) zmusiła twórców do jeszcze bardziej aktywnego wykorzystywania nowych mediów w celu utrwalania i kolportowania materiału poetyckiego. Odbiorcom zaś umożliwiła natychmiastowy i nieograniczony dostęp do słowa artystycznego współczesnych autorów.

Słowa kluczowe: Boris Griebiszczikow, Andriej Makarewicz, Siergiej Sznurow, rosyjska poezja rockowa, SARS-CoV-2

Submitted on June 25, 2020

Accepted on August 20, 2020

**REPRESENTATIONS OF THE SARS-COV-2
PANDEMIC IN THE LATEST WORKS
OF CONTEMPORARY RUSSIAN POETS
(IN THE WORKS OF BORIS GREBENSHCHIKOV,
ANDREY MAKAREVICH AND SERGEY SHNUROV)**

Bartosz Osiewicz

Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2208-5386>e-mail: osiebar@amu.edu.pl**Wawrzyniec Popiel-Machnicki**

Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3097-2615>e-mail: wawerpma@amu.edu.pl**Aliaksandr Raspapou**

Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8988-5623>e-mail: arasp@amu.edu.pl

Abstract: The purpose of this article is to draw attention to the literary representations of the coronavirus pandemic in the latest Russian poetry. The example materials are poems by Boris Grebenshchikov, Andrey Makarevich and Sergey Shnurov. Each of the authors, without breaking the achievements of his predecessors, uses poetic tricks characteristic of his workshop and proposes his own vision of modern man in the face of an unprecedented threat. The writers introduce the topic of SARS-CoV-2 disease for the first time to the poetic world. Situating this issue in a new social, political and cultural context, they explore it with particular emphasis on the Russian perspective. In the poetics of Grebenshchikov's pandemic works dominates a specific polemic with the texts of other authors (e.g. intertextual references to Joseph Brodsky) and a reference to universal philosophical systems; in Makarevich's writings one can observe an in-depth reflection on existence; while Shnurov has an untypical sense of humour, satire, irony, sarcasm and grotesque. The new reality (self-isolation, maintaining social distance, changing habits, closing borders) has forced artists to even more actively use new media to consolidate and distribute poetic material. Therefore, it gave the recipients immediate and unlimited access to the artistic world of contemporary authors.

Keywords: Boris Grebenshchikov, Andrey Makarevich, Sergey Shnurov, Russian rock poetry, SARS-CoV-2

Rok 2020 zapisze się w historii ludzkości jako początek pandemii SARS-CoV-2, której przebiegu nikt nie jest w stanie przewidzieć. Wirus pochłonął już miliony ofiar na całym świecie. Zmienił egzystencję miliardów ludzi, przekreślając ich plany i zmuszając do nowego stylu życia. Zmusił naukowców do badań nad istotą choroby i wynalezieniem szczepionki oraz skutecznego leku. Problem pandemii zdominował wszelkie przekazy medialne, stając się dyżurnym tematem rozmów. Przy okazji pobudził wyobraźnię zwolenników różnorodnych teorii spiskowych. Wielu poczuło się ekspertami w zakresie immunologii, wirusologii czy farmakologii. Natomiast niemal każdy, niezależnie od światopoglądu i statusu, musiał znaleźć dla siebie przestrzeń w Internecie. Michaił Epstein – wybitny literaturoznawca i teoretyk kultury diagnozując obecną sytuację, pisze, że ewolucja biologiczna i społeczno-kulturowa w XXI wieku ustąpiła miejsca ewolucji cyfrowej. Ostatnio świat wirtualny pochłaniał świat realny w szybkim tempie i potrzebny był silny impuls w postaci śmiertelnego zagrożenia mającego źródło w świecie realnym, aby cywilizacja zaczęła gwałtownie przenosić się do sieci: polityka, biznes, produkcja, handel, usługi, kultura, oświata, a nawet sport. To najpotężniejszy cios zadany powolnej ewolucji biologicznej i niewyobrażalne przyspieszenie ewolucji technologicznej oraz intelektualnej. Według jednej z podstawowych wersji antropogenezy, zgodnie z twierdzeniem filozofa, w epoce miocenu globalne ochłodzenie wyparło lasy tropikalne przez sawanny i sprowadziło naczelne na ziemię i to w zasadzie postawiło je na nogi i uwolniło ręce, które mogły wytworzyć narzędzia pracy, co doprowadziło do powstania człowieka rozumnego (*homo sapiens*). Zdaniem Epsteina to obecnie wirusy wypychają człowieka z biosfery, inicjując nowy etap ewolucji w noosferze. Człowiek wyprostowany (*homo erectus*) przemienia się w człowieka siedzącego (przed ekranem) – *homo sedens* [Эпштейн 2020, online]. Nie ulega wątpliwości, że koronawirus dotknął niemalże wszystkich dziedzin życia i aktywności współczesnego człowieka. Działalność kulturalna i literacka nie jest tu wyjątkiem. Ona również przeniosła się do sieci i stworzyła własne kroniki, obejmujące rozmaite rodzaje tekstów. Na plan pierwszy wysuwa się liryka, która ze względu na swoją formę i specyfikę najszybciej i najłatwiej trafia do odbiorcy.

Liryka znajduje swoją reprezentację w formach granicznych, łączących rozmaite dziedziny sztuki. Spośród nich wymienić należy piosenkę, która w drugiej połowie XX wieku stała się ulubionym i najbardziej nośnym gatunkiem poetów rosyjskiego rocka, niezmiennie eksploatowanym w warunkach rzeczywistości postradzieckiej. Istotną cechą poezji rockowej pozostaje jej alternatywność, opozycyjność i nonkonformizm zarówno w warstwie ideowej, jak i formalnej. Na przełomie stuleci rosyjska muzyka rockowa, po okresie prosperity w latach 80.,

zaczęła podlegać prawom rynku i przez komercjalizację oraz ekspansję kultury masowej jej pierwiastek tekstowy utracił ostrze refleksji krytycznej. Epidemia koronawirusa oraz wiążące się z nią zakazy i nakazy sprzyjają słowno-muzycznej twórczości literackiej, reprezentowanej przez autorów kojarzonych z rockowym nurtem poetyckim. W nowych okolicznościach w szeregi rosyjskich rockmanów powrócił buntowniczy i kontrkulturowy patos.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na literackie reprezentacje pandemii SARS-CoV-2 w wybranych wierszach Borisa Griebieniczikowa, Andrieja Makarewicza i Siergieja Sznurowa, które zostały opublikowane w Internecie w okresie od 30 stycznia do 22 czerwca 2020 roku. Autorzy ci, jako jedni z pierwszych rosyjskich twórców, podjęli w swoim dorobku temat koronawirusa, przyczyniając się do poetyckiej konceptualizacji i zgłębienia tego zjawiska na gruncie artystycznym. Każdy z nich, pozostając w nurcie tradycji literackiej, kreśli oryginalną autorską wizję człowieka i świata w dobie pandemii. Jednocześnie zwraca uwagę na inny aspekt niespotykanego dotąd zagrożenia, wykorzystując zróżnicowane środki ekspresji, charakterystyczne dla swojego warsztatu literackiego.

Boris Griebieniczikow karierę muzyczno-literacką rozpoczął w latach 70. jako lider grupy „Аквариум”. Do dziś jest on jednym z filarów leningradzkiego rocka. Często porównuje się go do Boba Dylana – autora najsłynniejszych protest songów, laureata Literackiej Nagrody Nobla. Griebieniczikow zasłynął także jako tłumacz poezji angielskiej, wytrawny znawca buddyzmu i innych systemów filozoficznych Wschodu. Muzyk powszechnie uważany jest za przedstawiciela „artystycznego Petersburga, którego już nie ma” [Usenko 2012, 29]. Poetę cechuje również „brytyjska elegancja i dystans, absurdalny humor, trochę realizmu magicznego i postawa outsiderska” [Ibidem]. Pandemia koronawirusa zastała artystę w Wielkiej Brytanii. Brak możliwości powrotu do Rosji, wymuszona izolacja, poczucie niepewności wywołane nieznaną chorobą i fascynacja nowymi czasami, które nadejdą po pokonaniu wirusa – wszystko to zainspirowało go do stworzenia cyklu poetyckiego *Подношение интересному времени* [*Dary ofiarne czasom ciekawym*]¹. 22 czerwca 2020 roku cykl ten zawierał 44 utwory (zarówno nowe, jak i stare kompozycje, które nieoczekiwanie stały się aktualne)². Cykl poetycko-muzyczny Griebieniczikowa jest sukcesywnie uzupełniany o kolejne utwory.

¹ Przekład autorski.

² Wszystkie utwory cyklu *Подношение интересному времени* [*Dary ofiarne czasom ciekawym*] są opublikowane na oficjalnym kanale YouTube Borisa Griebieniczikowa [Гребенщиков 2020a, online].

Początek refleksji odnajdujemy w wierszu *Как нам вернуться домой* [*W jaki sposób mamy wrócić do domu*]³, odzwierciedlającym sytuację, w której znalazł się odautorski podmiot liryczny. Oderwanie od rodzinnego domu dyskretnie koresponduje z tematyką samotności, obecną w metafizycznym wierszu Josifa Brodskiego *He выходит из комнаты, не совершай ошибку...* [*Nie wychodź z pokoju, nie zrób tej pomyłki!*]. Poetyka izolacji, nacechowana autobiograficznie u Brodskiego, staje się osobistym i literackim doświadczeniem Griebenszczikowa. Los poety-emigranta, zmuszonego do wyjazdu z kraju i żyjącego na wygnaniu, jest zbliżony do losu poety rosyjskiego rocka, postawionego przed koniecznością oczekiwania na powrót. Okoliczności te zakreśliły ramy poszukiwań form i środków literackich. Wiersz-piosenka Griebenszczikowa ma strukturę binarną, a przeciwieństwa w tekście są rozmaicie hierarchizowane. Pierwszą strofę przepelnia symbolika oniryczna. Strach przed śmiercią, wywołany pandemią, jest reprezentowany za pośrednictwem metaforyki lunarnej. Jasności przeciwstawiona została ciemność. Dominuje obawa, że zamiast słońca wszędzie księżyc, co wszystkich pozbawia nadziei na kolejny dzień. Wszechobecny mrok potęguje uczucie strachu i pesymizm. Zaciera się granica między jawą a snem. Podmiotowi towarzyszy poczucie twórczej niemocy. Wyczuwalna jest także opozycja między intencjonalnością wypowiedzi i jej rzeczywistym wydźwiękiem. Pojawienie się obrazu „gwiazdy-piołunu” („след Полынной звезды”) ma swój pierwowzór w tekście *Апокалипсы św. Яна*:

I trzeci anioł zatrąbił: i spadła z nieba wielka gwiazda, płonąca jak pochodnia, a spadła na trzecią część rzek i na źródła wód. A imię gwiazdy zowie się Piołun. I trzecia część wód stała się piołunem, i wielu ludzi pomarło od wód, bo stały się gorzkie [Ap 8, 10-11].

U Griebenszczikowa pandemia zbierająca śmiertelne żniwo posiada wszelkie atrybuty nadciągającego nieuchronnie końca świata. Niemożność powrotu wyraża się w czterokrotnej inkantacji „Как нам вернуться домой” i dwukrotnej replice „Когда мы одни”. Podmiot literacki Griebenszczikowa podaje w wątpliwość sensowność czasu kwarantanny i jej wpływu na głębsze poznanie istoty rzeczy. Okres izolacji to dla niego czas bezpowrotnie stracony.

Kategoria czasu staje się jednym z kluczowych pojęć 21 utworu cyklu Griebenszczikowa *Подношение интересному времени*. W wierszu *Современная песня (He выходит за дверь)* [*Współczesna piosenka (Nie wychodź za drzwi)*]⁴

³ Przekład autorski.

⁴ Przekład autorski.

autor sygnalizuje ten problem już na poziomie tytułu i podtytułu, akcentując odniesienie do swojej terażniejszości („współczesna piosenka” jest piosenką „na czasie”; podobnie jak samoizolacja motywowana chwilą). Równocześnie rosyjski poeta rockowy kontynuuje dialog intertekstualny z utworem Brodskiego i znacząco pogłębia przestrzeń dialogu w porównaniu z tym utworem *He выходи из комнаты, не совершай ошибку...* Synekdocha, pojawiająca się na poziomie relacji tytułów obydwóch tekstów („He выходи за дверь” Griebienyszczikowa i „He выходи из комнаты” Brodskiego), nie wyczerpuje repertuaru związków międzytekstowych. W tekstach Griebienyszczikowa wątkiem przewodnim staje się refleksja nad czasem, który pozostaje także istotnym składnikiem poezji Brodskiego [Корчинский 2015, 190–225]. Lider grupy „Аквариум” wykorzystuje w swoim wierszu rozmaite modele czasu, począwszy od czasu linearnego, poprzez czas cykliczny, spiralny, do czasu zerowego (wiecznej terażniejszości) [Николаев 2011, 156–160]. Markerami artystycznego oglądu czasu pozostają: „новый день”, „не было прежде”, „сегодняшние новости”, „кончат на цепи”, „солнечный свет”, „нет времени, кроме «теперь»”, „с тех пор” [Гребенщиков 2020b, online]. Wyrażenia temporalne w większości odwołują się do rzeczywistości naznaczonej pandemią (wyjątkowość, niepospolitość, stan zagrożenia, dezinformacja, inwigilacja, potrzeba wolności).

Utożsamiany z kategorią czasu „nowy dzień” jest również jednym z adresatów wewnętrznych w wierszu. Optymistyczny akcent, radosne powitanie nowego dnia mają korzenie w tradycji buddyjskiej, której zagorzałym zwolennikiem jest sam autor. Harmonia zmacona zostaje przez konstatację faktu bezprecedensowości chwili. Podmiot liryczny – niczym Siddhartha Gautama – uświadamia sobie, że starość, choroba, cierpienie i śmierć są niewyzbywalną częścią życia [Mejor 1980, 47–57; Lowenstein 1997, 42–52]. W wierszu Griebienyszczikowa źródłem zagrożenia staje się pandemia SARS-CoV-2. Brak ugruntowanej wiedzy na temat choroby sugeruje wykorzystanie sprawdzonych i niesprawdzonych metod walki z wirusem. Dlatego w wierszu możemy odnaleźć odwołania do mądrości ludowej, sugerującej pozostanie w kwarantannie (przysłowie „семь раз отмерь, один раз отрежь” w tekście piosenki otrzymuje brzmienie „Если ты собрался куда-то, подумай и семь раз отмерь” [Гребенщиков 2020b, online]) oraz osiągnięć nauki, zapewniających należyłą ochronę („Лестничная клетка. А там уже стоят в спецодежде” [Ibidem]). Ponadto autor kreśli obrazy współczesnego zniewolenia i totalnej kontroli. Klatka schodowa staje się synonimem więzienia, a ludzie w odzieży ochronnej pełnią funkcję strażników sterylności.

Boris Griebienyszczikow polemizuje również z rodzimą tradycją literacką, odwołując się do antyutopii Jewgienija Zamiatina. W powieści *Мы* społeczeństwo

totalitarne dla szczęścia zrezygnowało z wolności, a zamachowcy-wyzwoliciele ze spisku „Mefi” dążyli do zburzenia pozornego raju [Zamiatin 1989, 119–122]. W wierszu *Современная песня (Не выходи за дверь)*, niewątpliwie korespondującym z wizją Zamiatina, najdoskonalszą formą organizacji społeczeństwa jest uczynienie z niego posłusznej masy. Utworzenie z anonimowych, ponumerowanych jednostek kolejki do wątpliwego szczęścia budzi sprzeciw wśród niektórych. Brak powszechnego podporządkowania się nowemu ładowi przekreśla utopijną wizję państwa powszechnej równości. Synonimem zburzenia Zamiatinowskiego Zielonego Muru może być akt nieposłuszeństwa bohatera Griebienyszczikowa wyrażający się w nawoływaniu do odłączenia się od zasilania. Idąc dalej, ucieczka z cyberrzeczywistości staje się ucieczką przed zniewoleniem, odczłowieczeniem w świecie nowych technologii, poszukiwaniem harmonii poza ramami narzuconej rzeczywistości:

Все пронумерованы, а в очереди все равно драка,
Хотя всем гарантирована теплая тяжелая вода.
Но, если ты не хочешь кончать на цепи, как собака,
Не принимай от них подачек, вырви из себя провода. [Гребенщиков 2020b, online]

Poranne słońce doprowadza do przebudzenia i oświecenia. Towarzyszące temu odczucia przypominają stan wyswobodzenia się z kręgów świata sansarycznego: uwolnienie umysłu od świata materialnego oraz wyrwanie podmiotu z cyklu życia i śmierci. Tym samym Griebienyszczikow po raz kolejny odwołuje się do filozofii buddyjskiej. Przebudzenie można również odczytać w kategoriach metafizyki Brodskiego, w której porzucenie domu utożsamianego ze światem zmysłów (aspekt ontologiczny) przeradza się w wieczną wędrówkę ku poznaniu (aspekt epistemologiczny). Tylko poza światem wrażeń zmysłowych, zdaniem laureata Literackiej Nagrody Nobla, możliwe jest odzyskanie swobody. Nieprzypadkowo też obecne u Griebienyszczikowa obrazy otwartej przestrzeni „lasu” i „pola” niezmiennie kojarzą się z wolnością i wpisują się w rosyjski pejzaż kulturowy:

Солнечный свет не зависит от погон управдома.
Нет места, кроме „здесь”, нет времени, кроме „теперь”.
С тех пор как я проснулся, я не ночую дома.
Здесь – в лесах и полях – никто даже не помнит про дверь.
Никто не помнит про дверь... [Ibidem]

Pandemia SARS-CoV-2 zainspirowała również Andrieja Makarewicza – lidera moskiewskiej grupy rockowej „Машина времени” – nawiązującego do rosyjskiej tradycji bardowskiej [Usenko 2012, 185]. Zespół Makarewicza budował swoją

pozycję w półlegalnym świecie muzyczno-literackim od końca lat 60. XX wieku [Додолев 2014; Марголис 2019], osiągając niekwestionowany sukces na legendarnym festiwalu rockowym „Wiosenne rytmy” w Tbilisi w 1980 roku [Usenko 2012, 31]. Zapewniwszy sobie olbrzymią popularność w czasach radzieckich i postradzieckich, Makarewicz nie stronił od aktualnej problematyki, zachowując niezależność poglądów i potwierdzając status żywej legendy rosyjskiego rocka. Wspierał obrońców rosyjskiego Białego Domu w sierpniu 1991 roku, współorganizując festiwal *Rock na barykadach*, grał dla żołnierzy rosyjskich w czasie wojny w Czeczenii, popierając politykę Kremla, krytycznie wypowiadał się na temat aneksji Krymu, narażając się na nieprzychylnie opinie i ataki. Do dziś Makarewicz pozostaje w awangardzie artystycznej, czego przykładem może być kolejna błyskawiczna reakcja poetycka na bieżące wydarzenia.

COVID-19 przyczynił się do napisania piosenki *Оптимистическая фантазия на тему отдаленного будущего* [*Fantazja optymistyczna na temat odległej przyszłości*]⁵, wykonywanej przy akompaniamencie gitary. Rytm wyjątkowego czasu pandemii odmierza wprawiony w ruch metronom [Макаревич 2020, online]. Swoim tytułem utwór nawiązuje do nazwy zespołu „Машина времени” oraz tradycji podróżowania w czasie. W wierszu Makarewicza można dostrzec obrazy, charakterystyczne dla czasu pandemii. Źródeł estetyki należy jednak szukać w czasach niewoli okresu radzieckiego, czego symbolem jest system łagrów. Poeta tworzy obraz zniewolonego społeczeństwa, przemierzającego „zonę” w „procesji”, przestrzegając zasad dystansu społecznego:

Мы шагаем по зоне в процессии длинной
Соблюдая дистанцию – два с половиной
Наши маски давно прорастают щетиной
Я свою тысячу лет не снимал [Ibidem]

I dalej:

Ровно в девять отбой, ровно в шесть – построение
Хоть никто уже год, к моему изумлению
Здесь не кашлял и не умирал [Ibidem]

Refleksja Andrieja Makarewicza ma również literacki rodowód. „Zona” jest modelem świata i relacji między ludźmi. Artysta czyni w ten sposób aluzję do jednego z rozdziałów utworu Siergieja Dowłatowa *Зона. Записки надзирателя*

⁵ Przekład autorski.

[*Obóz. Zapiski strażnika*]⁶ [Довлатов 2007, II, 5-196]. Jednocześnie kreując w piosence obraz „zarostu wrośniętego w maski”, które nie były zdejmowane „od tysiąca lat”, odwołuje się do powieści *Dzień dłuższy niż stulecie* [*И дольше века длится день* albo *Буранный полустанок*] kirgiskiego prozaika Czingiza Ajtmatowa. Zawarta w niej legenda o mankurtach przedstawia zwyczaj torturowania jeńców, polegający na goleniu im głów, polewaniu ich moczem i nakładaniu na nie wielbłądzych skór (sziri) [Айтматов 1988, 110–111]. Wystawione na słońce, zaciskały się one pierścieniem na głowach torturowanych, powodując nieodwracalne uszkodzenia mózgu. Dodatkowym źródłem cierpienia było wrastanie włosów w sziri oraz w czaszkę doprowadzające do pomieszenia zmysłów i utraty pamięci (kim się jest, skąd się pochodzi i dokąd się zmierza). U Ajtmatowa oprawcami są Rouranie – lud koczowniczy, zamieszkujący północne granice Cesarstwa Chińskiego i tworzący orędy. Podmiot liryczny Makarewicza, mówiąc o współczesnych niewolnikach koronawirusa z Wuhan, identyfikuje się z ludźmi zniewalanymi przez tysiąclecia.

Poeta pisze również o roli mediów w okolicznościach pandemii. Nie ogranicza się jednak do konstatacji faktu wojny informacyjnej i ogłupiającej propagandy. Jego refleksja przenika także do przestrzeni intertekstualnej, stanowiąc nawiązania do utworu Griebieniczikowa *Вечерний мудозвон* [*Wieczorny mudozwon*]⁷. Z jednej strony pierwowzorem jej tytułu jest popularna rosyjska XIX-wieczna pieśń *Вечерний звон* [*Wieczorny dzwon*] autorstwa Iwana Kozłowa, będąca wolnym tłumaczeniem angielskiego utworu *Evening Bells* Thomasa Moora, z drugiej – współczesny program rozrywkowy „Вечерний Ургант” i postać naczelnego propagandyisty rosyjskiej telewizji rządowej – Władimira Sołowiowa. Samo wyrażenie „мудозвон”, będące efektem kontaminacji słów „мудак” i „звон”, to wulgarne określenie osoby niemądrej, nieroztropnej i nikczemnej, co wypowiedzieli Griebieniczikowowi rosyjscy klasycy literatury undergroundowej – Wieniedikt Jerofiejew i wspomniany już Siergiej Dowłatow. Ponadto, według redaktorów słownika rosyjskiego żargonu, „мудозвон” określa także człowieka niemającego doświadczenia więziennego [*Большой словарь...* 2000, 359]. Makarewicz prowadząc dialog międzytekstowy z Griebieniczikowem, podziela jego ocenę i ubolewa, że społeczeństwo pozbawione jest jakiegokolwiek wyboru:

Телевизор включается, где-то вне зоны
Тут всегда одна программа и одни м*дозвоны

⁶ Przekład autorski.

⁷ Przekład autorski.

У начальства свои в этом смысле резоны
Нам без нас выбирают кино [Макаревич 2020, online].

Diagnoza Makarewicza jest bezlitosna, ale niepozbawiona nadziei. O sile państwa nie będzie decydował lekarz w mundurze pragnący zepsutym termometrem uleczyć społeczeństwo. Militaryzacja, podporządkowanie, strach i kłamstwo – nie będą filarami świata. Odwzorowując w tekście literackim realia czasów pandemii i snując katastroficzne wizje „nieodległej przyszłości”, lider grupy „Машина времени” wierzy, że są one tylko mrocznym epizodem. Utwór kończy optymistyczne przeświadczenie, iż każda niewola ma swój kres.

Przymusowa izolacja nie uszła również uwadze Siergieja Sznurowa – frontmana grupy „Ленинград”. Muzyk, wokalista, autor tekstów, celebryta, zasłynął jako aktywny komentator rosyjskiej codzienności. Jego twórczość cechuje pierwiastek bachtinowskiej karnawalizacji oraz kultury śmiechu. Znakiem rozpoznawczym piosenek Sznurowa pozostają prowokacja i obsceniczna leksyka, wymierzone w kulturę oficjalną [Россомахин 2017, online]. W literaturze krytycznej twórczość rosyjskiego showmana nazywana jest daleko idącym eksperymentem: większość jego utworów zawiera osobliwą „diagnozę społeczeństwa” i jest „antropologicznym opisem” współczesnej Rosji; opisem, będącym jednocześnie „manifestem socjalnym” [Ibidem].

Zbliżająca się pandemia SARS-CoV-2 pobudziła Sznurowa do refleksji literackiej, którą artysta sukcesywnie dzielił się na swoim koncie w mediach społecznościowych. Pierwszy krótki eksprokt poetycki muzyka zatytułowany *Вспыхнул вдруг коронавирус* [*Wybuchł wtę koronawirus*]⁸ pojawił się w Internecie jeszcze przed ogłoszeniem przez Międzynarodową Organizację Zdrowia (WHO) światowej epidemii COVID-19 i był reakcją na zamknięcie przez Rosję granicy z Chinami pod koniec stycznia 2020 roku. Podmiot liryczny Sznurowa próbuje odnaleźć pozytywne aspekty zaistniałej sytuacji, ciesząc się, że ograniczony dostęp chińskich turystów do rosyjskich muzeów zmniejszy kolejki i umożliwi Rosjanom nieskrępowane korzystanie z dóbr rodzimej kultury.

Z biegiem czasu, kiedy w Rosji skutki pandemii i związane z nią ograniczenia dawały się coraz bardziej we znaki, stanowisko w tej sprawie zajął nawet Patriarcha Moskwy i Wszechrusi – Cyryl, który po wydaniu stosownych oświadczeń i instrukcji zatwierdził teksty wezwań modlitewnych *Молитва во время распространения вредоносного поветрия чтомая*, mających ochronić wiernych przed śmiertelnym zagrożeniem:

⁸ Przekład autorski.

Господи Боже наш, не вниди в суд с рабы Твоими, и огради нас от губительного поветрия на ны движимаго. Пощади нас смиренных и недостойных рабов Твоих в покаянии с теплою верою и сокрушением сердечным к Тебе милосердному и благоприменительному Богу нашему припадающих и на милость Твою уповающих. Твое бо есть, еже миловати и спасати ны, Боже наш, и Тебе славу возсылаем, Отцу и Сыну, и Святому Духу, ныне и присно и во веки веков. Аминь [*Молитва...* 2020, online].

Wydarzenie to spotkało się z błyskawiczną reakcją Sznurowa, który w satyrycznym liryku *Ну теперь пройдет зараза* [*Teraz minie zaraza*]⁹ deprecjonuje sens modlitwy w obliczu zagrożenia i piętnuje bierność władz Rosji, które nie zaproponowały żadnych konstruktywnych rozwiązań w walce z chorobą, ofiarowując światu jedynie duchowe wsparcie:

Ну теперь пройдет зараза,
 Слава богу, выдыхай.
 Нужно было делать сразу
 Текст молитвы. Был бы хайп.
 Где бессильна медицина
 Есть спасение. Смысл таков,
 – Это вам, блин, не вакцина,
 Тут традиции веков.
 Есть у нас примеров куча
 В житиях отцов святых (...).
 Посылаем текст молитвы
 Мы в Италию и в Штаты.
 Мы гордимся всей Россией,
 Есть в сердцах горение.
 Это вклад наш непосильный
 В здравоохранение [Шнуров 2020c].

Sznurow dostrzega również minusy powszechnej kwarantanny. Zamknięte granice przyczyniły się do kryzysu w sieciach społecznościowych, pozbawiając oligarchię oraz wyższą klasę średnią dostępu do dóbr luksusowych i nieskrępowanej możliwości epatowania swoim statusem. Poruszając tę kwestię w wierszu z 19 marca 2020 roku, Sznurow nie stroni od obscenicznej leksyki, pozostając wiernym zasadom własnej poetyki, w której dominuje prostota i dosadność w myśl autorskiej zasady „Owszem, przeklinam, ale przecież chamstwa nie znoszę” [Drewniak 2005, 56]. Jako potwierdzenie wystarczy przywołać chociażby pierwsze wersy omawianego utworu: „Жопы, пальмы, пляжи, тачки, / Яхты,

⁹ Przekład autorski.

виллы, блядь, и те / Фоточки со странной жрачкой, / Вдруг исчезли из сетей” [Шнуров 2020a]. Natomiast w piosence *Если родичи на хате* [*Kiedy starzy są na chacie*]¹⁰ z 16 kwietnia 2020 roku, będącej kolejnym manifestem socjalnym, muzyk i autor tekstów porusza cały szereg tematów wypowiedzianych przez prasową kronikę kryminalną, a będących następstwem przymusowej samoizolacji. Najważniejszym z nich jest eskalacja przemocy w rodzinie wynikająca z długotrwałego jednoczesnego przebywania jej członków w zamkniętym pomieszczeniu. Nie sposób pominąć też utworu Sznurowa z 22 kwietnia 2020 roku zatytułowanego *Накатить* [*Przyjąć na głowę*]¹¹. Artysta w poezji czasów pandemii publikowanej na Instagramie kontynuuje wątki socjalne podjęte we wcześniejszych piosenkach. Nadciągający kryzys gospodarczy, utrata pracy, konieczność spłacania kredytów hipotecznych, perspektywa bezdomności, rozstanie z ukochaną – wszystko to skutkuje ucieczką w alkohol, wraz z którym „mały człowiek” Sznurowa przyjmuje gorzką prawdę o rzeczywistości doby koronawirusa. Słowa „Прежним мир уже не будет” [Шнуров 2020b], wypowiedziane przez podmiot liryczny, są konstatacją faktu nieodwracalności zmian, jakie zaszły w życiu bohatera wiersza, reprezentującego społeczne ofiary COVID-19.

Pandemia SARS-CoV-2 znalazła swoją literacką reprezentację w utworach współczesnych poetów rosyjskich, kojarzonych z nonkonformistyczną kulturą rockową w Rosji. Przeprowadzona analiza wybranych wierszy Griebieniczikowa, Makarewicza i Sznurowa dowiodła, że każdy z autorów nawiązując do rozmaitych tekstów kultury, wykorzystuje chwytły poetyckie charakterystyczne dla swojego warsztatu, dostrzega różne aspekty problemu i proponuje własną wizję współczesnego człowieka w obliczu niespotykanego dotąd zagrożenia. Pisarze po raz pierwszy wprowadzając do uniwersum poetyckiego temat choroby SARS-CoV-2, sytuują to zagadnienie w nowym kontekście społecznym, politycznym, kulturowym oraz zgłębiają je ze szczególnym uwzględnieniem perspektywy rosyjskiej. W poetyce utworów o pandemii u Griebieniczikowa dominuje przewrotna polemika z tekstami innych autorów (np. odwołania intertekstualne do Brodskiego czy Zamiatina) oraz nawiązanie do uniwersalnych systemów filozoficznych, jak chociażby buddyzm. U Makarewicza można zaobserwować pogłębioną refleksję nad egzystencją oraz dialog z tekstami artystycznymi Ajtmatowa czy Dowłatowa. W piosenkach Sznurowa widoczny jest natomiast specyficzny rodzaj humoru, satyry, ironii, sarkazmu oraz groteski. Nowa rzeczywistość (samoizolacja, utrzymanie dystansu społecznego, zmiana nawyków, zamknięcie granic) zmusiła twórców

¹⁰ Przekład autorski.

¹¹ Przekład autorski.

do jeszcze bardziej aktywnego wykorzystywania nowych mediów w celu utrwalania i kolportowania materiału poetyckiego. Odbiorcom zaś umożliwiła natychmiastowy i nieograniczony dostęp do słowa artystycznego współczesnych autorów.

BIBLIOGRAFIA

- Drewniak Łukasz. 2005. *Ostał mi się ino Sznur. Ostatni rosyjski dysydent, czyli jak Siergiej Sznurow zajął miejsce po Włodzimierzu Wysockim*. „Przekrój” nr 51/52 (3156/3157): 54–58.
- Lowenstein Tom. 1997. *Świat Buddy*. Przeł. Pierzchała J. Warszawa: Świat Książki.
- Mejor Marek. 1980. *Buddyzm*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Usenko Konstanty. 2012. *Oczami rosyjskiej zabawki. Antologia radzieckiego i rosyjskiego undergroundu*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Zamiatin Eugeniusz. 1989. *My*. Przeł. Pomorski A. Warszawa: Alfa.
- Айтматов Чингиз. 1988. *И дальше века длится день; Плаха; Пегий пес, бегущий краем моря: Романы, повести*. Фрунзе: Издательство «Кыргызстан».
- Большой словарь русского жаргона. 2000. Ред. Мокиенко В.М. и Никитина Т.Г. Санкт-Петербург: «Норинт».
- Гребенщиков Борис. 2020а. *Подношение интересному времени*. YouTube 25.03.2020. (online) https://www.youtube.com/channel/UCawVzkkGUvxTvwn_c_WJ-IA (доступ 10.06.2020).
- Гребенщиков Борис. 2020б. *Современная песня (Не выходи за дверь)*. «Новая газета» 21.04.2020. (online) <https://novayagazeta.ru/articles/2020/04/21/85018-boris-grebenschikov-vse-pronumerovany-a-v-ocheredi-vse-ravno-draga> (доступ 10.06.2020).
- Довлатов Сергей. 2007. *Зона. Записки надзирателя*. W: Довлатов С. *Собрание сочинений в четырех томах*. Санкт-Петербург: Издательский дом «Азбука-классика»: 5–196.
- Додолев Евгений. 2014. *Времени машины*. Москва: ОЛМА МЕДИА ГРУПП.
- Корчинский Анатолий. 2015. *Философия поэтической формы и концепция времени у И.А. Бродского*. W: Корчинский А. *Форманты мысли: Литература и философский дискурс*. Серия «Коммуникативные стратегии культуры». Москва: Языки славянской культуры: 190–225.
- Макаревич Андрей. 2020. *Оптимистическая фантазия на тему отдаленного будущего*. Facebook 23.04.2020. (online) <https://www.facebook.com/makarevichav> (доступ 15.06.2020).
- Марголис Михаил. 2019. *Машина времени. Полвека в движении*. Москва: «Эксмо».
- Молитва во время распространения вредоносного поветрия чтомая*. 2020. Сайт «Патриарха Московского и всея Руси». (online) <http://www.patriarchia.ru/db/text/5610433.html> (доступ 23.06.2020).
- Николаев Алексей. 2011. *Основы литературоведения*. Иваново: ЛИСТОС.
- Россомачин Андрей. 2017. *«В Питере – пить!» как визуальный пастиш и подрывной жест*. «НЛЮ» № 6. (online) <https://magazines.gorky.media/nlo/2017/6/v-pitere-pit-kak-vizualnyj-pastish-i-podryvoj-zhest.html> (доступ 22.06.2020).
- Шнуров Сергей. 2020а. *Жопы, пальмы, пляжи, тачки*. Instagram 22.03.2020. (online) <https://www.instagram.com/p/B97UUKbhpeF/> (доступ 23.06.2020).
- Шнуров Сергей. 2020б. *Накатить*. Instagram 22.04.2020. (online) https://www.instagram.com/p/B_SX6RyBhfH/ (доступ 23 VI.06.2020).
- Шнуров Сергей. 2020с. *Ну теперь пройдет зараза*. Instagram 22.03.2020. (online) <https://www.instagram.com/p/B-CA5t0I2Cn/> (доступ 23.06.2020).

Эпштейн Михаил. 2020. *Новый антропогенез*. «Радио Свобода» 13.05.2020. (online) https://www.svoboda.org/a/30595563.html?fbclid=IwAR1v8nbx3YQwEMVyrIqBwtLeYLPF0SfydEMk-bfpXDAiAqog_01ZtNPYqA0E (доступ 3.06.2020).

REFERENCES

- Ajmatov Ćingiz. 1988. *I dol'še veka dlitsâ den'; Plaha; Pegij pes, begušij kraem morâ: Romany, povesti* [The Day Lasts More Than a Hundred Years; The Place of the Skull; Spotted Dog Running On Seashore]. Frunze, Izdatel'stvo "Kyrgyzstan". (In Russian)
- Bol'šoj slovar' russkogo žargona* [Large Dictionary of Russian Jargon]. 2000. Eds Mокienko V.M. and Nikitina T.G. Saint Petersburg, "Norint". (In Russian)
- Dodolev Evgenij. 2014. *Vremeni mašiny* [Time Machines]. Moscow, OLMA MEDIA GRUPP. (In Russian)
- Dovlatov Sergej. 2007. *Zona. Zapiski nadziratelâ* [The Zone: A Prison Camp Guard's Story]. In: Dovlatov S. *Sobranie sočinenij v četyreh tomah*. Saint Petersburg, Izdatel'skij dom "Azbu-ka-klassika", pp. 5–196. (In Russian)
- Drewniak Łukasz. 2005. *Ostał mi się ino Sznur. Ostatni rosyjski dysydent, czyli jak Siergiej Szurow zajął miejsce po Włodzimierzu Wysockim*. "Przekrój", no 51/52 (3156/3157), pp. 54–58. (In Polish)
- Эпштейн Михаил. 2020. *Novyj antropogenez* [New Anthropogenesis]. "Radio Svoboda" 13.05.2020. Available at: https://www.svoboda.org/a/30595563.html?fbclid=IwAR1v8nbx3YQwEMVyrIqBwtLeYLPF0SfydEMk-bfpXDAiAqog_01ZtNPYqA0E [Accessed 3 June 2020]. (In Russian)
- Grebenšikov Boris. 2020a. *Podnošenje interesnomu vremeni* [An Offering to an Interesting Time]. YouTube 25.03.2020. Available at: https://www.youtube.com/channel/UCawVzkkGUvxTvwn_c_WJ-1A [Accessed 10 April 2020]. (In Russian)
- Grebenšikov Boris. 2020b. *Sovremennââ pesnâ (Ne vyhodi za dver')* [Modern Song (Don't Go Out the Door)]. "Novaâ gazeta" 21.04.2020. Available at: <https://novayagazeta.ru/articles/2020/04/21/85018-boris-grebenshikov-vse-pronumerovany-a-v-ocheredi-vse-ravno-draka> [Accessed 10 June 2020]. (In Russian)
- Korčinskij Anatolij. 2015. *Filosofiâ poëtičeskoj formy i koncepcii vremeni u I.A. Brodskogo* [The Philosophy of Poetic Form and the Concept of Time in Joseph Brodsky's Works]. In: Korčinskij A. *Formanty mysli: Literatura i filozofskij diskurs*. Serie "Kommunikativnye strategii kul'tury". Moscow, Źyky slavânskoj kul'tury, pp. 190–225. (In Russian)
- Lowenstein Tom. 1997. *Świat Buddy*. Transl. by Pierzchała J. Warsaw, Świat Książki. (In Polish)
- Makarevič Andrej. 2020. *Optimističeskaâ fantaziâ na temu otdalennogo budušego* [An Optimistic Fantasy about the Distant Future]. Facebook 23.04.2020. Available at: <https://www.facebook.com/makarevichav> [Accessed 15 June 2020]. (In Russian)
- Margolis Mihail. 2019. *Mašina vremeni. Polveka v dviženii* [Time Machine. Half a Century in Motion]. Moscow, "Èksmo". (In Russian)
- Mejor Marek. 1980. *Buddyzm*. Warsaw, Krajowa Agencja Wydawnicza. (In Polish)
- Molitva vo vremâ rasprostraneniâ vredonosnogo povetriâ čtomaâ* [Prayer During the Spread of a Malicious Plague]. 2020. Web. "Patriarha Moskovskogo i Vseâ Rusi". Available at: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5610433.html> [Accessed 23 June 2020]. (In Russian)
- Nikolaev Aleksej. 2011. *Osnovy literaturovedeniâ* [Fundamentals of Literary Studies]. Ivanovo, LISTOS. (In Russian)
- Rossomahin Andrej. 2017. *"V Pitere – pit'!" kak vizual'nyj pastiš i podryvnoj žest* ["To Drink in St. Petersburg!" As a Visual Pastiche and Subversive Gesture]. "NLO", no 6. Available at: <https://magazines.gorky.media/nlo/2017/6/v-pitere-pit-kak-vizualnyj-pastish-i-podryvnoj-zhest.html> [Accessed 22 June 2020]. (In Russian)

- Šnurov Sergej. 2020a. *Žopy, pal'my, pláži, tacki* [Chicas, Palm Trees, Beaches, Cars]. Instagram 22.03.2020. Available at: <https://www.instagram.com/p/B97UUKbhpeF/> [Accessed 23 June 2020]. (In Russian)
- Šnurov Sergej. 2020b. *Nakatit'* [To Have a Drink]. Instagram 22.04.2020. Available at: https://www.instagram.com/p/B_SX6RyBhfH/ [Accessed 23 June 2020]. (In Russian)
- Šnurov Sergej. 2020c. *Nu teper' projdet zaraza* [Well, Now the Infection Will Pass]. Instagram 22.03.2020. Available at: <https://www.instagram.com/p/B-CA5t0I2Cn/> [Accessed 23 June 2020]. (In Russian)
- Usenko Konstanty. 2012. *Oczami rosyjskiej zabawki. Antologia radzieckiego i rosyjskiego undergroundu*. Volovec, Wydawnictwo Czarne. (In Polish)
- Zamiatin Eugeniusz. 1989. *My*. Transl. by Pomorski A. Warsaw, Alfa. (In Polish)